

Kako ravnati z otroško seksualnostjo v vrtcu?

How to deal with children's sexuality in preschool education?

Anka Menegalija

Povzetek

Anka Menegalija, univ. dipl. soc. ped., Zg. Duplje 83, 4203 Duplje

Prispevek govori o spolnem razvoju kot pomembnem delu človekovega življenja, katerega temelji se oblikujejo že v zgodnjem otroštvu. Spolnost je v prispevku pojmovana širše – ne le v smislu reprodukcije, pojmovana je kot koncept, ki se začne razvijati že zelo zgodaj zaradi vpliva več dejavnikov – tako fizioloških kot psiholoških in družbenih. Avtorica poudarja, da je razumevanje in sprejemanje otroka kot spolnega bitja ter poznavanje njegovega spolnega razvoja in vedenja pri delu z otroki v vrtcu zelo pomembno. Le tako se lahko na otrokovo izražanje spolnosti ustrezno odzovemo in otroka v razvoju ustrezno podpremo.

Ključne besede: spolni razvoj, otrok, vzgojitelj.

Abstract

The article discusses the sexual development as an important part of human life, the basis of which is being already formed in the early childhood. The sexuality in the article is not treated in the narrower sense, as reproduction, it is understood more widely, as a concept which begins to develop at birth under the influence of different factors. The author emphasizes the full comprehension and acceptance of the child as a sexual being. The knowledge about child's sexual development and his expected behavior is very important for the pre-school educators. It helps them to respond to the child's overtly indicated sexuality, it prevents from chicanery and stigmatizing those children that are showing more sexually related interests, and, finally, it makes the recognition of possible sexual abuse easier.

Key words: *sexual development, child, pre-school educator.*

Uvod

Področje seksualnosti je bistvena prvina človeškega življenja. Pojem spolnosti je bil vezan predvsem na spol – moški/ženska in razmnoževanje, danes ga, predvsem po zaslugi medijev, srečamo tako rekoč na vsakem koraku. Kljub temu se le redko lotimo resnega razmišljanja in pogovora o spolnosti.

Posebno občutljivo področje je otroška seksualnost, ki je po mnenju številnih avtorjev najbolj zapostavljeno področje otrokovega razvoja. Predvsem predšolsko obdobje je za razvoj seksualnega ključno, saj se v tem obdobju oblikujejo temelji samopodobe, spolne vloge in koncepta spolnosti, česar se odrasli, ki delamo z otroki, premalo zavedamo.

V vrtcu pogosto govorimo o kognitivnem, socialnem, emocionalnem razvoju in o tem, kako vzgojitelji lahko spodbudno

vplivamo na omenjena področja, psihoseksualni razvoj, ki pomembno prispeva k razvoju identitete, pa ni omenjen. To pomembno področje je v naših vrtcih še vedno tabuizirano, vzgojitelji premalo poznamo običajen spolni razvoj, pogovorom o otroški spolnosti se izogibamo, spolno vedenje otrok pa preprečujemo ali ignoriramo.

Govoriti o otroški seksualnosti je po eni strani težko, saj imamo odrasli o spolnosti oblikovane subjektivne predstave, ki vključujejo številne predsodke, tabuje in bojazni, ki so rezultat posameznikovih osebnih izkušenj. Po drugi strani pa nas mora dejstvo, da odrasli s svojim ravnanjem pri negi, toaletnem treningu in spolnem vedenju otroka vplivamo na otrokov odnos do sebe, drugih in na poznejši odnos do spolnosti, spodbuditi, da o tem področju otrokovega razvoja spregovorimo, razmislimo o njegovem pomenu in o sprejemljivih načinih ravnanja z otroško seksualnostjo. Ne nazadnje smo vzgojitelji, ki z otroki preživimo doberšen del njihovega otroštva, dolžni upoštevati in spodbudno vplivati na otrokov razvoj, katerega del je tudi spolni razvoj.

O ožjem in širšem pojmovanju spolnosti

Zgodovinarji in antropologi poudarjajo, da se tudi pojmovanje najbolj osnovnih sestavin življenja spreminja v času in prostoru (Haerberle, 1983). Tako se je tudi pojem seksualnosti – spolnosti vsebinsko spreminjal.

V antiki in srednjem veku niso ločevali spolnega nagona kot posebnega v široki paleti drugih človekovih motivov. V času pred pojavom znanosti človeško življenje še ni bilo razdeljeno – telesne funkcije niso bile razdeljene v ločene kategorije (ibid.). Pridevnik ‘spolni’ se je uporabljal le za označevanje moškega oz. ženskega spola. Šele v 18. stoletju se je pomen pojma razširil in se začel nanašati na proces reprodukcije (ibid.).

Nekoč nevtralen in zelo ozek pojem spolnosti se je začel hitro širiti. Zdaj ni vključeval le spola, ampak tudi proces razmnoževanja ter različne fizične in psihološke odzive, povezane z njim. Vsako vedenje, ki je vključevalo stimulacijo spolnih organov, je bilo pojmovano kot spolno. Poleg tega se je na začetku 19. stoletja začel pojem seksualnosti pojavljati v znanstvenih diskusijah (ibid.).

Na začetku 20. stoletja je s pojavom psihoanalitičnega mišljenja pojem seksualnosti postal še bolj obsežen. Zdaj ni vključeval le reprodukcije in iskanja spolnega užitka, ampak tudi potrebo po ljubezni in osebni izpolnitvi. Freud (2000) opozarja na razliko med pojmom seksualno (spolno) in genitalno. Seksualnost je širši pojem in zajema tudi mnogo dejavnosti, ki z genitalijami nimajo opravka. Spolni element so Freud in njegovi nasledniki videli v skoraj vseh človeških aktivnostih.

Haerberle (1983) na podlagi pojmovanja spolnosti skozi čas navaja tri vidike spolnega vedenja: vedenja, ki omogočajo oploditev, vedenja, ki vključujejo spolni odziv telesa, in vedenja, ki so povezana z iskanjem ugodja. Pikova (2002) vidi pojem spolnosti širše in kompleksnejše, kar sovпада s sodobnim pogledom na spolnost. Spolno oz. seksualno se po njenem mnenju nanaša na: spol, odnos do telesa, rast in razvoj, medosebne odnose ter reprodukcijo.

Teorije spolnega razvoja in oblikovanje otrokovega koncepta spolnosti

Teorij o tem, kdaj in kako se razvija človekova spolnost, ter o tem, kako se to izraža v njegovem spolnem vedenju, je več. Martinson (1973) kot bistvene navaja: teorijo hormonov, psihoanalitično teorijo in socialno teorijo. Spolni razvoj z vidika teorije hormonov ima temelje v delovanju spolnih žlez, ki začnejo v puberteti izločati spolne hormone (Broderick v Martinson, 1973).

V nasprotju s teorijo hormonov daje psihoanalitična teorija velik pomen otroštvu kot obdobju, v katerem se oblikujejo temelji seksualnosti. Freud je prvi opozoril na pomen zgodnjega otroštva in ravnanja z infantilno seksualnostjo. Pri svojih pacientih je namreč ugotovil, da njihova oviranost, nezmožnost izvira iz bolečih in motečih izkušenj v otroštvu. Odkril je, da so bile te izkušnje, ki se jih pacienti niso več zavedali, spolne narave. Ko so pacienti te izkušnje jasno prepoznali, jih ozavestili in jih razumeli, so njihove nezmožnosti oz. nevroze izginile (Haerberle, 1983).

Z vidika psihoanalitične teorije je psihična energija – libido –, ki izhaja iz spolnega gona, temeljna življenjska sila, prisotna od rojstva. V vsakem življenjskem obdobju je usmerjena v določen

del telesa – erogeno cono –, katere stimulacija povzroča ugodje. Freud (2000) poudarja, da je ena od bistvenih lastnosti infantilne seksualnosti avtoerotičnost, kar pomeni, da nagon ni usmerjen k drugim osebam, ampak se zadovolji na lastnem telesu. Otrok, ki je najprej osredotočen le nase, kmalu ugotovi, kje na telesu so posebno občutljiva mesta, ki mu ob dotikanju prinašajo ugodje. To ga pomirja, sprošča in zadovolji. Spolne potrebe dojenčkov prepoznamo v sesanju, izločanju ali manipulaciji s spolnimi organi. Spolno življenje v zgodnjem otroštvu vključuje izključno funkcijo pridobivanja užitka, ki je pozneje v življenju postavljena v službo razmnoževanja (Freud, 2000). Čeprav je Freudovo psihoanalitično razumevanje razvoja temelj sodobnega pojmovanja otroške seksualnosti, je bil deležen številnih kritik. Preveč naj bi poudarjal gonskost in premajhno vlogo namenil socialnim vplivom (Batistič Zorec, 2000).

Novejše teorije so dale vplivom socialnega okolja večjo vlogo. Teorije seksualnosti kot družbenega konstrukta poudarjajo pomen družbenega sistema ter ekonomskih, verskih, medicinskih, družbenih in kulturnih sfer na položaj in naravo seksualnosti. S konstruktivističnega vidika je seksualnost relacijski in kontekstualni koncept, v katerem družbeni procesi nadzirajo in ustvarjajo seksualnost (Gagnon in Simon, 1973; Weeks, 1981, 1985, v Larsson, 2000). Podobno Haroianova (2000) poudarja, da je spolni odziv posledica kompleksnega medsebojnega delovanja fizioloških in psiholoških dejavnikov, med katerimi imajo poleg družinskih vplivov velik pomen tudi religiozni in kulturni običaji. Načini sprejemljivega v spolnosti so zgodovinsko in kulturno pogojeni. Z vidika socialne teorije spolnega razvoja posameznik začne svoje življenje z biološko zmožnostjo za spolno zrelost in s psihoseksualno plastičnostjo, ki omogoča razvoj različnih potez, odvisno od definiranih družbenih vlog v določeni kulturi in družbi kot tudi od njegovih izkušenj, učenja (po Brown in Lynn v Martinson, 1973, Plummer, 1991). Seksualnost torej izhaja iz funkcij fizičnega telesa, vendar pridobi pomen za otroka prek interakcije z okoljem, ki mu daje možnost, da se odloči glede lastne identitete in seksualnosti (Larsson, 2000).

Bjerrum Nielsen in Rudberg poudarjata pomen biološkega spola otroka. Na podlagi psiholoških teorij opisujeta socializacijo spola (ang. gender socialization). Ugotavljata, da je mišljenje in vedenje

posameznika oblikovano na podlagi pričakovanj glede njegovega spola. Otrok ni le otrok, ampak je deček ali deklica. Trdita, da obstajajo razlike v vrednotenju spolnega vedenja dečkov in deklic (Larsson, 2000). Deboutte, Friedrich in Schoentjes (1999) navajajo, da je spolno vedenje otrok povezano z otrokovo starostjo, materino izobrazbo, odnosom do golote v družini in odnosom staršev do spolnosti. Njihova študija spolnega vedenja otrok je pokazala, da je spolno vedenje otrok odvisno od razvojnih, osebnostnih in družinskih dejavnikov. Omenjene teorije in raziskave kažejo na to, da spolnost ni preprosto razložljiva, ampak gre za koncept, ki se razvija in oblikuje skozi celotno človekovo življenje pod vplivom različnih dejavnikov.

Številni avtorji močno poudarjajo pomen odraslih, s katerimi otrok preživi svoje zgodnje otroštvo in se v odnosu z njimi uči o spolnosti. Pikova (2000) navaja kot bistvene za razvoj otrokovega koncepta spolnosti: odnos staršev in pomembnih oseb do njega, način dotikanja, ljubkovanja, nege, otrokovo raziskovanje in učenje o delovanju, občutenju lastnega telesa (doživljanje ugodja), opazovanje družinskih članov v medsebojnih odnosih (kako izražajo naklonjenost, ljubezen in skrb drug za drugega), učenje, kaj je ustrezno vedenje in kaj ne (socialno, kulturno, zgodovinsko pogojeno). Dejstvo je, da imamo odrasli do spolnosti določen odnos in način, kako ga izražamo. Lahko smo negativni, pozitivni, nenaklonjeni, sramežljivi, vendar nikoli popolnoma brezbrizni (Larsson, 2000).

Haerberle (1983) poudarja, da vsi, ki smo z otrokom v odnosu, močno vplivamo na njegov spolni razvoj, na prvi koncept o spolnosti, spolnih razlikah in odnosu do njegovega telesa: z redom, ki ga vzpostavimo, z rutino, ki jo vpeljemo, in s stalnim zgledom, ki ga dajemo otroku.

S konceptom odraslega o spolnosti, ki vključuje pričakovanja in prepričanja o tem, kaj je primerno, sprejemljivo spolno vedenje in kaj ne, se otrok, ki mu je pomembno le doseganje ugodja, prav kmalu sooči. Predvsem iz neverbalnega vedenja odraslega začne sklepati, kaj je v njihovih očeh sprejemljivo vedenje in kaj ne. Otrok, ki je odvisen od odraslih (prvotno predvsem od matere), se z namenom, da bi si pridobil oz. ohranil njihovo naklonjenost, ravna po njihovih pričakovanjih in potlači svoje možnosti za ugodje (Larsson, 2000). Odrasli svoj odnos do spolnosti prenesemo na otroke predvsem

nehote, ne da bi se tega zavedali. Prenesemo ga verbalno in v še večji meri neverbalno, na različne načine: skozi naš občutek za spodobno in intimno, skozi odgovore na vprašanja o spolnosti, skozi besede, ki jih uporabljamo za poimenovanje spolnih organov in spolne aktivnosti, skozi ton glasu, skozi kretnje in mimiko obraza.

Sodobno pojmovanje običajnega razvoja spolnosti v zgodnjem otroštvu

Običajno spolno vedenje otrok so večinoma ugotavljali na podlagi opažanj, o katerih so poročali starši in vzgojitelji v vrtcih. V zgodnjih otroških letih otroci igrivo raziskujejo in primerjajo svoje telo in telesa drugih otrok, kar je pomembno za razvoj spolne vloge. V času od rojstva do tretjega leta starosti se pod vplivom bioloških in dejavnikov okolja izoblikujejo temelji spolne identitete (Sandnabba idr., 2003). Najpogosteje opažena spolna vedenja predšolskih otrok so: telesni stik, toaletno vedenje, spolni interes, samoeksploracija, genitalna igra in zanimanje za genitalije, spolno vedenje z drugimi otroki, spolna verbalizacija, voajeristično vedenje (Sandnabba idr., 2003). Te karakteristike so v skladu z razvojno pričakovanim vedenjem, ki ga opisuje Wardle (2002), in z ugotovitvami drugih raziskav (Larsson, 2000, Lindblad idr., 1995).

Friedrich, Fisher, Broughton idr. (1998) ugotavljajo, da otroci v svojih zgodnjih letih izražajo široko paleto seksualnih vedenj, ki so jih razvrstili v kategorije: neobčutljivost za osebne meje, ekshibicionizem, izražanje spolnih vlog, samostimulacija, seksualno zanimanje, spolna vsiljivost, poznavanje spolnosti in voajeristično vedenje. Kategoriziranje spolnega vedenja otrok je dejansko težavno zaradi spreminjajočih se vrednot staršev in družbe ter na drugi strani neenotnega pogleda strokovnjakov, a vendar večina avtorjev ugotavlja, da na neobičajno spolno vedenje pri predšolskem otroku kažejo vsiljivost, povzročanje bolečine, nasilnost ravnanja idr., ugotavlja Larssonova (2000). Wardle (2002) opozarja, da moramo biti pozorni, če pri otroku opazimo preokupiranost z določenim spolnim vedenjem in njegovo pogosto ponavljanje.

Eksplicitna spolna vedenja, ki imitirajo odraslo spolnost, so v otroštvu sicer redka. Neobičajno spolno vedenje opozarja na možnost

čustvenih ali vedenjskih težav kot tudi na možnost spolne zlorabe (Deboutte idr., 1999). Larssonova (2000) poudarja, da otroci, ki so (bili) žrtve spolnega nasilja, izražajo seksualizirano vedenje, ki pa ima lahko tudi druge vzroke (npr. vpliv masovnih medijev).

Pomembno je, da kadar skušamo razumeti problematičnost določenega spolnega vedenja, poleg vedenja posvetimo pozornost celotnemu otrokovemu položaju: njegovemu razvoju, bojazni, sramu, krivdi, bolečini, odnosom z odraslimi in vrstniki, okolju, v katerem otrok živi in odrašča, družinskim razmeram itd.

Pomen ozaveščanja vzgojiteljevega konstruiranja koncepta spolnosti

V naši družbi se zlahka pretvarjamo, da je otroška seksualnost neopazna in nevidna, vendar je otroška seksualnost dejstvo. Če starši in vzgojitelji to dejstvo ignoriramo, otrok lahko občuti zmedenost, negotovost. Da bi svojo seksualnost lahko razumel, informacije poišče pri drugih, morda zanj neprimernih virih.

Freud (1995) izogibanje, zanemarjanje in zavračanje otroške seksualnosti pripisuje deloma konvencionalnim vzgibom, ki so posledica vzgoje, deloma pa psihičnemu fenomenu, ki ga je poimenoval infantilna amnezija, ki naj bi večini ljudi zakrila prva leta njihovega otroštva (do šestega oz. osmega leta). Glede na to, da je otrok v obdobju zgodnjega otroštva najbolj sposoben sprejemanja in reprodukcije (učenja), je zanimivo, da njegov spomin v tem obdobju tako 'zaostaja'. Freud je prepričan, da ne gre za pozabljanje vtisov, ampak za potlačitev in zadrževanje zunaj zavesti. A prav ti potlačeni vtisi odločilno vplivajo na naš nadaljnji razvoj.

Odrasli imamo do spolnosti že izoblikovan odnos. Posebno izražanje spolne želje, radovednosti in vedenje otrok pa pri starših in vzgojiteljih izzove številne občutke in čustva. Po navadi gre za občutke negotovosti, nelagodja, tesnobe, sramu. Wilsonova (2001) ugotavlja, da se omenjena čustva in občutki pojavijo predvsem zaradi:

- **Strahu:** Otroška spolnost odraslim pomeni grožnjo. Strah, da bi izgubili nadzor nad otrokovimi impulzi, ter strah pred moralnim razkrojem in obsojanjem s strani drugih ljudi ogrožata

samopodobo staršev in vzgojiteljev. To povzroča njihovo zmedenost in vznemirjenost glede spolnosti. Odrasli se bojijo, da bi o spolnosti spregovorili prezgodaj ali prepozno, da bi otroku dali napačne informacije o spolnosti, mu odvzeli njegovo neomadeževanost, mu posredovali vrednote, ki so staromodne ali nepomembne. Bojijo se spregovoriti o spolnosti, ker bi s tem nemara spodbudili zanimanje za spolnost pri otroku, kar bi povečalo možnost za ogrožajoče pojave, kot so spolna zloraba, spolno nadlegovanje, posilstvo, prezgodnja nosečnost in starševstvo ter spolno prenosljive bolezni.

- Pomanjkanja sproščenosti: Večina današnjih odraslih prihaja iz družin, kjer se o spolnosti niso sproščeno, odprto pogovarjali, zato ne vedo, kako bi lahko ustvarili okoliščine in vzdušje, ki bi ugodno vplivali na otrokov spolni razvoj. Pogosto imajo starši in vzgojitelji v sebi zasidrana negativna sporočila o spolnosti, ki so jih dobili v svojih družinah ali vzgojnih ustanovah, in te še danes pomenijo ovire v njihovem spolnem življenju in življenju sploh.
- Nepoznavanja področja: Odrasli imajo pogosto težavo, kaj in na kakšen način naj otrokom spregovorijo o spolnosti. Stiska izhaja iz mišljenja, da o področju spolnosti nimajo potrebnega ustreznega znanja. Raziskave so pokazale, da osnovno znanje ni problem, ampak se zatakne pri začenjanju pogovora o spolnosti, pri zmožnosti predstaviti otrokom področje spolnosti na njim primeren način (na način, ki ustreza njihovi stopnji razvoja in razumevanja) in zmožnosti odzivanju na vprašanja o spolnosti ali spolno vedenje (pretirano reagiranje, obsojanje, delanje hitrih in nejasnih sklepov).
- Napačnih informacij: Nekateri 'miti' (npr., da so informacije o spolnosti za otroke škodljive in da vodijo v spolno eksperimentiranje) so globoko zasidrani v podzavesti odraslih in ovirajo njihovo zmožnost videti otroka kot bitje, ki je sposobno razumeti in osvojiti določena znanja o spolnosti.

Menim, da je za vzgojiteljev odnos in ravnanje z otroško seksualnostjo v vrtcu primarno pomembna njegova subjektivna implicitna teorija o spolnosti. Ta vključuje implicitne predpostavke, na katere lahko sklepamo predvsem posredno prek ravnanj in so včasih tudi v nasprotju z eksplicitno izraženimi prepričanji, stališči, vrednotami. Gre za vzgojiteljeve osebne ideje o spolnosti, ki so

čustveno in vrednostno obarvane, ne povsem zavestne in logične ter relativno stalne. Te subjektivne teorije so vsaj v grobih obrisih izoblikovane že pred vstopom v formalni sistem pedagoškega izobraževanja ter se oblikujejo in razvijajo pod vplivom procesa lastnega izobraževanja in predvsem neposredne praktične izkušnje (Batistič Zorec, 2003).

Da bi se vzgojitelji lažje soočili z otroško seksualnostjo in jo bolje razumeli, bi jih bilo treba spodbuditi k ozaveščanju njihovega lastnega procesa konstruiranja koncepta spolnosti. Z izobraževanjem, povečevanjem vloge evalvacije, senzibilnim in kritičnim razpravljanjem o problemih ter z možnostjo supervizije bi lahko vzgojiteljem pomagali pri ozaveščanju subjektivnih teorij in jih spodbudili k razmisleku o utemeljenosti, smiselnosti, koristnosti njihove prakse.

Pomembno je, da vzgojitelj, ki dela z otroki, reflektira svoje strategije, spoprijemanja, omogočanja, sprememba pa mora ostati stvar njegove lastne odločitve.

Zakaj naj vzgojitelj pozna zakonitosti spolnega razvoja?

Wardle (2002) trdi, da do zrelega koncepta spolnosti v odrasli dobi pride le, če je naš spolni razvoj v otroštvu primerno podprt. To kot vzgojitelji lahko storimo le, če vemo, kako naj bi zdrav spolni razvoj potekal. Haugaard in Tilley (1988, v Wardle, 2002) ugotavljata, da je pojmovanje in odzivanje odraslih na otroško seksualnost odvisno od strokovne usmeritve, procesa izobraževanja in poklica, ki ga opravljamo. Vzgojitelji spolno vedenje učencev pogosto opazijo, vendar nanj redko odreagirajo, saj se za ustrezno odzivanje pogosto ne čutijo dovolj usposobljeni, trdi Ryanova (2000).

Na drugi strani pa Larssonova (2000) opozarja, da so strokovnjaki (vzgojitelji, učitelji idr.) pogosto v situaciji, ko morajo znati oceniti otrokovo vedenje in ustrezno odreagirati. Od njih se pričakuje, da vedo, ali je določeno spolno vedenje v mejah normale ali ne (Heiman, Leiblum, Cohen Esquilin in Melendez, Pallitto, 1998; Horner, Guyer in Kalter, 1993 v Sandnabba idr., 2003). Mnenje vzgojiteljev o tem, kaj naj bi vplivalo na pojav neprimerne spolnega vedenja,

je pomemben kriterij pri ugotavljanju suma spolne zlorabe pri otroku (Briere in Elliott, 1997; Heiman et al., 1998, v Sandnabba idr., 2003). Pričakovanja staršev, nadrejenih in zahteve stroke so vedno večji, zato je zelo pomembno, da so vzgojitelji in učitelji podkovani v razumevanju otrokovega razvoja, katerega pomemben vidik je tudi psihoseksualni razvoj.

Nevarnost omejenega poznavanja običajnih vzorcev spolnega vedenja pri otrocih je, da obstaja verjetnost, da odrasli (Sandnabba idr., 2003): dojemamo problematično spolno vedenje kot običajno eksperimentiranje, ga podcenjujemo in se nanj ne odzovemo ali spolno vedenje, ki je običajno, značilno za otroka v določeni starosti, označimo za odklonsko, patološko in se nanj pretirano odzovemo. Tisti, ki delajo z otroki, a ne poznajo dejstev o otrokovem spolnem vedenju in razvoju, pogosteje vsiljujejo svoje osebne poglede in merila. Vedenje otrok, ki so spolno bolj izrazni, označijo kot odklonsko, kar ima za otroka lahko dolgotrajne negativne posledice, opozarja Wardle (2002). Bistveno je, da vsi, ki se z otroki srečujemo, vemo, kako se spolno vedenje pri njih izraža. Sposobni moramo biti prepoznati običajen psihoseksualni razvoj kot tudi vedenja, ki kažejo odklon od običajnega in možne vzroke le-tega (Larsson, 2000).

Prednosti, ki jih prinaša vzgojiteljevo ozaveščanje konstruiranja koncepta spolnosti in poznavanje običajnega spolnega razvoja predšolskega otroka, vidim v:

- podpiranju zdravega spolnega razvoja – načrtovanju vzgojnega dela skladno s spoznanji o zdravem, običajnem spolnem razvoju,
- sproščenosti, odprtosti za otroška vprašanja o spolnosti,
- preprečevanju stigmatiziranja, šikaniranja otrok, katerih spolno vedenje je bolj izrazito,
- ustreznem odzivanju na običajno spolno vedenje otrok,
- ustreznem odzivanju na posebno (odklonsko) spolno vedenje otroka,
- usposobljenosti za komunikacijo s starši o spolnem razvoju njihovega otroka,
- večji strokovni kompetentnosti in prepričanosti v lastno ravnanje.

Kakšno je ustrezno odzivanje na spolno vedenje otrok?

Ali je najbolje spolno vedenje otrok preprečiti, ignorirati, preusmeriti ali spodbujati? Recepta preprosto ni mogoče dati in po mojem mnenju niti ni smiselno iskanje nekih vzorcev, čeprav bi si jih morda želeli. Na podlagi lastnih izkušenj ugotavljam, da bi bilo potrebno oblikovanje določenih smernic, temelječih na razumevanju razvoja otroške spolnosti in njenega pomena za oblikovanje zrele spolnosti v odraslosti, ob upoštevanju obstoječih vrednostnih orientacij in sodobne konceptualizacije predšolske vzgoje.

➤ Spremljanje spolnega razvoja

Poznavanje posameznega otroka, njegovega razvoja je za vzgojitelja zelo pomembno, zato je spremljanje razvoja vsakega posameznika tako bistveno. Vzgojitelju med drugim omogoča kakovostno načrtovanje in izvajanje vzgojnega dela. Tako kot druga področja razvoja (kognitivni, socialni, motorični), bi bilo potrebno in dragoceno spremljati tudi spolni razvoj vsakega otroka. Opazovati bi bilo treba njegovo izražanje spolnosti in se o tem pogovoriti s starši na individualnih srečanjih, v primeru odklonskega spolnega vedenja pa vključiti tudi svetovalno službo.

Ob tem se poraja vprašanje, kako naj bi vzgojitelj čim bolje razumel otrokov položaj. Pomaga nam lahko pozorno opazovanje in spremljanje nekaterih otrokovih aktivnosti, v katerih se najbolj pristno izraža. To so: igra, ki je bistveni del otrokovega bivanja v vrtcu. Skozi igro preigrava različne vloge, izrazi svoje doživljanje sveta, stiske, čustva, fantazije in razrešuje različne konflikte. Razumevanje otrokove risbe zahteva posebno usposobljenost vzgojitelja, prav tako njegova komunikacija – neverbalno in verbalno sporočanje – ter skupinska dinamika.

Pomembno je, da opazujemo otrokovo vedenje v odnosu z vrstniki, vzgojitelji in straši ter njegove reakcije na tuje osebe. Za razumevanje otrokovega položaja je pomembno tudi poznavanje otrokovega primarnega socializacijskega okolja – družine –, zato je izredno dragoceno vključevanje staršev v različne formalne in neformalne oblike sodelovanja z vrtcem, kar nam do določene mere omogoča vpogled v odnose v družini (Forjanič, 2004).

➤ Načrtovanje vzgojnega dela in evalvacija

Da bi lahko spodbudno vplivali na otrokov spolni razvoj, moramo vedeti, kaj bi kot vzgojitelji želeli doseči v povezavi s spolnim razvojem otroka (cilji) in morda na drugi strani – česa si prav gotovo ne želimo. Menim, da bi si v vrtcu morali prizadevati, da bi pri otroku spodbujali:

- pozitiven odnos do lastnega telesa,
- spoštovanje intimnosti (lastne in drugega),
- odprto komunikacijo o temah, ki se tičejo spolnosti (primerno otrokovi stopnji razumevanja),
- enakopravnost spolov.

Otroci so po naravi radovedni glede videza in delovanja lastnega telesa. Zanimajo jih razlike med moškim in ženskim telesom, uganka jim je spočetje otrok in njihov prihod na svet. Zanje je bistveno, da vzgojitelj sprejme njihovo radovednost – iz nje izhaja pri oblikovanju in uresničevanju učnega programa: pri oblikovanju prostora, časa, vsakodnevne rutine, komunikacije in ne nazadnje pri načrtovanju vzgojnega dela. Vzgojitelji naj bi svoja prizadevanja usmerjali v spodbujanje odprtega, sproščenega, spoštljivega odnosa do spolnosti pri otrocih. Pomemben del naj bi predstavljala tudi evalvacija – kako in kaj smo dosegli, ali bi bilo prihodnjič bolje ravnati drugače itd.

➤ Način odzivanja na spolno vedenje otrok – komunikacija

Ne nazadnje se nam odpira še vprašanje, kako dosehati omenjene cilje. Vsak vzgojitelj prav gotovo najde svojo zanimivo pot, vendar želim poudariti, da pot ni tako lahka, kakor se morda zdi na prvi pogled. Iz izkušenj vem, da je soočanje s spolnim vedenjem otrok za nas odrasle pogosto težko, neprijetno, spravlja nas v zadrego, stisko, dvom zaradi naših osebnih prepričanj, stereotipov in potlačenih izkušenj. Menim, da gre za enega najbolj intimnih in občutljivih delov naše osebnosti. Tistega, s čimer bomo na otrokov spolni razvoj najbolj vplivali, se ne da naučiti ali načrtovati. Svoj odnos do spolnosti izražamo v veliki meri neverbalno na podlagi nezavednega. Za spremembe je zato potreben čas, veliko dela na sebi in veliko razmišljanj. Navajam le nekaj bistvenih poudarkov – na katere ne smemo pozabiti, ko razmišljamo o spodbudnem vplivanju na spolni razvoj otrok:

- Zgled

Otroci nas od prvega trenutka, ko jih sprejmemo v vrtcu, opazujejo, spremljajo in se od nas učijo. Z zgledom jim pokažemo, kakšen je naš odnos do spolnosti, kaj nam je pomembno, sprejemljivo in kaj ne. Pri komunikaciji, negi, toaletnem treningu, hranjenju, igri (npr. vlog), pri pripravah na počitek jim sporočamo, kaj nam pomenijo ugodje, intimnost, dotik, golota, telo. Gre za vsakodnevno rutino, ki ji po navadi ne posvečamo veliko pozornosti in ji ne pripisujemo večjega pomena. Dejansko pa, čeprav se tega ne zavedamo, mnogo bolj vplivamo na spolni razvoj kot z načrtovanimi dejavnostmi. Pomembno je, da skušamo tudi pri vsakodnevnih opravilih reflektirati svoje ravnanje. Ali bomo otroka previli na hitro in pokakano plenico z izrazom gnusa na obrazu vrgli v smeti ter odhiteli 'pomembnejšim' opravilom naproti, ali si bomo vzeli čas za nego, bomo z otrokom nežni, se bomo z njim pogovarjali in mu dali občutek, da je pomemben in sprejet?

- Odzivanje na spolno vedenje:

Otrok je bitje, ki išče ugodje, in po drugi strani je bitje, ki je nepojmljivo radovedno. Spolno vedenje je običajno pri otroku rezultat prav tega – radovednosti in iskanja ugodja. Pomembno je, da vzgojitelj to sprejme in se temu primerno odziva. S svojim odzivanjem ne sme pretiravati. Jezen, zgrožen odziv na npr. masturbacijo bi pri otroku vzbudil zmedenost, dvom, negotovost, zadrego, občutek sramu, krivde, kar ne bi spodbudno vplivalo na njegov odnos do spolnosti. Pomembno je, da se na spolno vedenje odzovemo umirjeno, sproščeno, s pogovorom.

- Odzivanje na otroška vprašanja o spolnosti:

Otroška vprašanja o spolnosti nepripravljenega vzgojitelja lahko spravijo v zadrego. Zato je pomembno, da smo na ta izziv pripravljeni in odprti za pogovor o tej tematiki. Kadar pri otrocih začutimo zanimanje za določene teme, povezane s spolnostjo, to lahko s pridom izkoristimo pri načrtovanju vzgojnega dela. Otroci po navadi ne sprašujejo o spolnosti zaradi spolnosti, ampak jih zanimajo predvsem biologija, anatomija in medosebni odnosi. Če jih zavrremo ali na hitro odpravimo pogovor o spolnosti, to lahko povzroči pri otroku zadrego, sramežljivost, napačno razumevanje in izogibanje pogovoru o spolnosti v prihodnje. Bistveno je, da smo za vprašanja otrok odprti, saj jih s tem spodbujamo k razmišljanju,

raziskovanju, učenju. Pomembno je, da vsako otrokovo vprašanje sprejmemo kot dobro, zanimivo, vredno pogovora. Na vprašanja moramo odgovoriti iskreno, preprosto, jasno, jedrnato – primerno otrokovi stopnji razumevanja. Sprejemljivo oz. celo zaželeno je, da na kakšno vprašanje ne vemo odgovora, da o čem nismo prepričani – to otroku tudi povemo. Skupaj lahko poiščemo primeren vir informacij (npr. knjigo) in se ob njem pogovorimo. Pomembno je, da otrokom omogočimo spoznati, da je spolnost pomemben del človekovega življenja.

- Prepoznavanje in posredovanje v primeru odklonskega spolnega vedenja otroka:

Če bi vzgojitelj pri določenem otroku opazil spolno vedenje, ki bi zaradi odstopanja od običajnega spolnega vedenja vzbujalo zaskrbljenost ali sum, da je otrok lahko žrtev spolne zlorabe ali katere druge oblike nasilja zunaj vrtca, bi moral o svojih opažanjih nemudoma obvestiti svetovalno službo. V sodelovanju s svetovalnim delavcem bi poleg vedenja pretehtal celoten otrokov položaj. Odločitev za intervencijo mora biti utemeljena na podlagi pozornega spremljanja otroka in temeljitega premisleka o dejavnikih, ki bi lahko bili vzrok za otrokovo odklonsko vedenje. Pomembno je, da z intervencijo zaščitimo tako konkretnega otroka (pred stigmatiziranjem in šikaniranjem) kot tudi preostale otroke v skupini (pred vedenjem, ki jim ni všeč, ki jih ogroža).

Sklep

Spolnost predstavlja pomemben del človekovega življenja, njeni temelji pa se vzpostavljajo v zgodnjem otroštvu. Predšolsko obdobje je obdobje raziskovanja, spraševanja – tudi o spolnosti. Odrasli se moramo tega zavedati in se osvoboditi globoko zasidranih opozoril in prepovedi, povezanih s seksualnostjo iz našega lastnega otroštva. Predvsem strokovnjaki, ki delamo z otroki, moramo sprejeti, da je spolni razvoj pomemben del otrokovega razvoja, na katerega s svojimi pogosto nezavednimi sporočili o spolnosti (v širšem smislu) nenehno vplivamo. Z razumevanjem otroške seksualnosti, poznavanjem običajnega spolnega razvoja in obvladanjem primernih načinov ravnanja pripomoremo k večji prepričanosti v lastno ravnanje. Izognemo se moraliziranju, šikaniranju in stigmatiziranju

otrok, ki svojo seksualnost morda izraziteje izražajo, predvsem pa laže prepoznamo otroke, ki so izpostavljeni spolnemu nasilju, ter jim lahko čim hitreje in ustrezno pomagamo.

Literatura

Batistič Zorec, M. (2003). *Razvojna psihologija in vzgoja v vrtcih*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.

Batistič Zorec, M. (2000). *Teorije v razvojni psihologiji*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Deboutte, D., Friedrich, W., Schoentjes, E. (1999). *Child Sexual Behavior Inventory: A Dutch-speaking Normative Sample*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/104/4/885>.

Forjanič, B. (2004). Socialnopedagoška diagnostika v vrtcu: program dela z gibalno oviranim otrokom. *Socialna pedagogika*, 8 (3), 331–352.

Freud, S. (2000). *Očrt psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.

Freud, S. (1995). *Tri razprave o teoriji seksualnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Friedrich, N. W, Fisher, J., Broughton, d., Houston, M, Shafran, C.R. (1998). Normative Sexual Behavior in Children: A Contemporary Sample. *Pediatrics* 101/4, s. e9.

Haroian, L. (2000). *Child sexual development. Electronic Journal of human sexuality*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: <http://www.ejhs.org/volume3/Haroian/body.htm>.

Haerberle, E.J. (1983). *The sex atlas*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: http://www2.hu-berlin.de/sexology/ATLAS_EN/index.html.

Larsson, B. (2000). *Child sexuality and sexual behavior*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: <http://www.sos.se/FULLTEXT/123/2001-123-20/2001-123-20.pdf>.

Linblad, F., Gustafsson, P. A., Larsson, B., Lundin, B. (1995). Preschoolers' sexual behavior at daycare – centers: an epidemiological study. *Child Abuse & Neglect*, 19 (5), 569–577.

Martinson, F M. (1973). *Infant and Child Sexuality: A Sociological Perspective*. St. Peter, Minn.: The Book Mark.

Openshaw, K. D. (1999). *Infant and Childhood Sexuality*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: <http://www.usu.edu/openshaw/3110/3110ppt/infantchild/index.htm>.

Pike, L. B. (2002). *Sexuality and Your Child*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: http://www.classbrain.com/artread/publish/article_34.shtml.

Plummer, K. (1991). *Understanding childhood sexualities*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: http://www.ipce.info/library_3/files/plummer_91_frame.htm.

Ryan, G. (2000). Childhood sexuality: A decade of study. Part I – research and curriculum development. *Child Abuse & Neglect*, 24 (1), 33–48.

Sandnabba, K. N., Santtila, P., Wannäs, M., Krook, K. (2003). Age and gender specific sexual behaviors in children. *Child Abuse & Neglect*, 27 (2003), 579–605.

Wardle, F. (2002). *The Expected and the Dysfunctional: Dealing With Child-to-Child Sexual Behavior*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=120.

Wilson, P. M. (2001). *Forming a partnership between parents and sexuality educators. SIECUS Report, spring, 2004*. Pridobljeno s svetovnega spleta 14. 4. 2008: www.findarticles.com.

Strokovni članek, prejet septembra 2007.